

Міжнародны навукова-адукацыйны семінар «Гуманітарная навука ў Расіі і злом 1917 г.: экзістэнцыяльнае вымярэнне»

З 25 па 28 жніўня ў пермскім філіяле нацыянальнага даследчага ўніверсітэта «Вышэйшая школа эканомікі» адбываўся міжнародны навукова-адукацыйны семінар «Гуманітарная навука ў Расіі і злом 1917 г.: экзістэнцыяльнае вымярэнне / Humanities in Russia and the Break of 1917: the Existential Dimension». У працы семінара ўзялі ўдзел дваццаць тры даследчыкі праблем *антрапалогіі гістарычнага* з Балгарыі, Нямеччыны, Ізраіля, Італіі, Расіі, ЗША, Узбекістана, Украіны і Беларусі.

Арганізатары мерапрыемства — прафесар Адэскага нацыянальнага ўніверсітэта ім. І. І. Мечнікава Аксана Даўгаполава і дацэнт пермскага філіяла Вышэйшай школы эканомікі Аляксей Каменскіх — перакананыя, што доўг «людзей універсітэта» — злучаць і зрошчаць тканіну культуры ў той час, калі гэтая тканіна рвецца палітыкамі.

Адбыўшыся ў жніўні, семінар стаўся працягам серыі штогадовых міжнародных навукова-даследчых семінараў, прысвечаных даследаванню «чалавечага вымярэння» гісторыі, якая распачалася ў 2010 г. у Адэсе семінарам «Эсхатас: філасофія гісторыі ў прадчуванні канца гісторыі». Мерапрыемства таксама канкрэтызавала праблематыку праведзенага ў жніўні 2014 г. на базе пермскай «Вышкі» навукова-адукацыйнага семінара «Чалавечае вымярэнне часу». Гэтым разам арганізатары прапанавалі сканцэнтраваць увагу на спецыфіцы самавызначэння гуманітарыя ў сітуацыі гістарычнага злому.

Мэтай семінара з’явілася распрацоўка той метадалагічнай оптыкі, якая дазваляе аналізаваць рэакцыю прадстаўніка акадэмічнай супольнасці на злом эвалюцыйнага руху гісторыі. Прыналежнасць да гуманітарнай акадэмічнай прасторы прадугледжвае ўсведамленне значнасці традыцыі і адначасова трэніраванасць крытычнага мыслення. Сітуацыя першай чвэрці XX ст. атрымліваецца гранічна прадуктыўнай для вывучэння экзістэнцыяльнага жэсту (які цікавіць нас), бо першыя знакавыя зломы акадэмічнай традыцыі адбыліся менавіта ў гэты час — у 1914 і ў 1917 гг.

У гэтай сітуацыі з гранічнай рэзкасцю перад чалавекам паўстае задача «перазапуску» ўласнага праекта жыцця ў кантэксце цывілізацыйнага злому. Для гуманітарыя пытанне самавызначэння ў гістарычнай сітуацыі з’яўляецца пытаннем выжывання — метадалагічная пазіцыя даследчыка магла апынуцца як пропускам да кар’ерных

вышыняў, так і шляхам да сацыяльнай ізаляцыі (у лепшым выпадку). Рэакцыя прадстаўнікоў акадэмічнай прасторы як носьбітаў гістарычнай свядомасці зачasta атрымліваецца «несіметрычнай». Гэта часцей за ўсё не палітычная дзейнасць, але метадалагічны выбар, які аказваецца экзістэнцыяльным жэстам чалавека ў гісторыі.

Несіметрычныя рэакцыі інтэлектуалаў у сітуацыі абвалу звыклага акадэмічнага ладу здаюцца правальнымі ў кантэксце палітычных падзей, што развіваліся бурліва. Пры гэтым уважлівы погляд на лёсы расійскіх прафесараў (і шырэй — «людзей універсітэта»), якія часткова апынуліся за мяжой, часткова дзейнічалі на радзіме, дазваляе ўпэўніцца ў існаванні адмысловай інтэлектуальнай пазіцыі, што з’яўляецца адэкватным выбарам у сітуацыі палітычнага выбуху. Перакананасць у значнасці крытычнага мыслення і гістарычнай кампетэнтнасці ў пабудове палітычнай ідэнтычнасці стварае тую асаблівую экзістэнцыяльную платформу, на якой людзі, што яе абралі, часам могуць апынуцца больш паспяховымі з пункту гледжання ўплыву на «лёсы свету», чым праекты жыцця «палымых рэвалюцыянераў» ці «адважных воінаў» (прыклад — удзел Л. П. Карсавіна ў распрацоўцы асноў сучаснай літоўскай гістарыяграфіі і ў цэлым — у стварэнні літоўскай акадэмічнай мовы; падобную ролю ў адносінах да балгарскай гуманітарнай навукі выконвалі працы П. М. Біцылі; можна ўзгадаць знакавыя працы Аляксандра Койрэ, Георгія Вернадскага, Аляксандра Кажэва для распрацоўкі праблем сучаснай гісторыі і сацыялогіі навукі, значнасць П. А. Сарокіна для амерыканскай сацыялогіі і філасофіі гісторыі).

Неабходнасць пабудовы індывідуальнай жыццёвай пазіцыі дазваляе разгледзець жыццёвыя праекты расійскіх інтэлектуалаў за мяжой і на радзіме як унікальныя эксперыменты, мэты якіх выходзяць далёка за межы патрэбаў асобнага чалавека. Для арганізатараў семінара прынцыпова важным быў саўдзел у даследаванні прадстаўнікоў тых акадэмічных традыцый, часткай якіх апынуліся расійскія гуманітары-эмігранты.

Для арганізатараў семінара відавочна, што разглядаемая праблематыка носіць не толькі тэарэтычны, але і практычны характар. Магутныя тэктанічныя зрухі геапалітычнага характару, што дэтэктуюцца ў апошнія дзесяцігоддзе, не дазваляюць нам будаваць уласную жыццёвую пазіцыю

ў кантэксте ўяўленняў аб эвалюцыйным развіцці свету. Пільны аналіз экзістэнцыяльных жэстаў людзей, што перажылі тыпалагічна падобную сітуацыю, з'яўляецца, такім чынам, значным не толькі ў тэарэтычнай, але і практычнай перспектыве.

Семінар быў структураваны пераважна па персаналіях (асаблівая ўвага была нададзена постацям П. М. Біцылі, Л. П. Карсавіна, Г. В. Флароўскага, К. В. Флароўскай, А. П. Мяшчэрскага і А. Ф. Лосева). Асобны блок працы быў прысвечаны перыпетыям узаемадачынненняў навуковых школ (у прыватнасці, школы расійскіх фармалістаў). Прадметам абмеркавання ў рамках працы «трэцяга блока» семінара сталі трансфармацыі ва ўніверсітэцкіх традыцыях у сітуацыі злому 1917 г. (тэматычнае, адміністратыўнае, ідэалагічнае вымярэнні).

Сур'ёзны тэарэтычны вузел, які быў разгледжаны на семінары, звязаны са спадчынай і жыццёвымі праектамі П. М. Біцылі і сям'і Флароўскіх, якія эмігравалі з Адэсы на пачатку 20-х гг. XX ст. і на працягу доўгага часу знаходзіліся ў стасунках творчага саўдзелу ў лёсах адно аднаго. Значна, што менавіта на пермскім семінары адбылася першая прэзентацыя кнігі «Патроху прыстасоўваюся да „незалежных абставін“: П. М. Біцылі і сям'я Флароўскіх у першыя гады эміграцыі» (Сафія: Сонца, 2015). Кніга была падрыхтаваная ўдзельнікамі семінара Таняй Галчавай (Балгарыя) і Інай Галубовіч (Украіна). Навуковы рэдактар — Уладзімір Янцэн (Нямеччына), прадмова падрыхтаваная Аксанай Даўгаполавай (Украіна). Такім чынам, увесь творчы калектыў, што ўзяў удзел у падрыхтоўцы кнігі, прысутнічаў на семінары. На скайпавай сувязі з удзельнікамі прэзентацыі была таксама ўнучка Пятра Міхайлавіча Біцылі Наталля Галь (Швейцарыя), без намаганняў якой увядзенне ў навуковае абарачэнне многіх дакументаў, што датычацца жыцця П. М. Біцылі, было б немагчымае.

У цэнтры ўвагі прэзентацыі *Іны Галубовіч* (Адэса, Украіна) апынуўся ліст Пятра Міхайлавіча Біцылі да Георгія Васільевіча Флароўскага ад 17 лістапада 1922 г., дасланы са Скоп'е ў Сафію. Гэтая значная ў многіх адносінах крыніца была знойдзена Інай Галубовіч у асабістым архіве Г. В. Флароўскага, які захоўваецца ў бібліятэцы Свята-Уладзімірскай духоўнай семінарыі (Крэствуд, Нью-Ёрк). Упершыню дакумент быў апублікаваны ў кнізе «Патроху прыстасоўваюся да „незалежных абставін“: П. М. Біцылі і сям'я Флароўскіх у першыя гады эміграцыі». Ліст ад 17.11.22 з'яўляецца па змесце храналагічна першым сур'ёзным водгукам на тэкст магістарскай дысертацыі па філасофіі, якая была абаронена ў рамках дзейнасці Рускіх акадэмічных арганізацый за мяжой, што ў агульных рысах узнавілі адпаведныя акадэмічныя

структуры Расійскай імперыі. Драматычная гісторыя гэтай абароны, што сталася інтэлектуальнай падзеяй у эмігранцкім асяроддзі, прыцягвае сёння пільную ўвагу многіх даследчыкаў (Э. Блейн, В. Янцэн, П. Гаўрылюк, М. Бэйкер, М. Колераў, М. Каназірска, А. Чарняеў і інш.). Абарона адбылася 3 чэрвеня 1923 г. у Празе, куды спецыяльна прыехаў адзін з лідараў рускай эміграцыі П. Мілюкоў, у тым ліку каб выказаць пратэст супраць вобраза А. Герцэна, які прадставіў саіскальнік магістарскай ступені. Аднак першапачаткова абарона павінна была адбыцца ўвосень 1922 г. Менавіта аб гэтай заплаванай, але не здзейсненай абароне, дзе збіраўся выступіць П. М. Біцылі, ідзе гаворка ў лісце.

Азначаны ліст — толькі адна з найважнейшых крыніц, якія былі апублікаваныя ў кнізе «Патроху прыстасоўваюся да „незалежных абставін“: П. М. Біцылі і сям'я Флароўскіх у першыя гады эміграцыі». Тут таксама апублікаваны тэкст рукапісу, прысвечанага філасофіі гісторыі Данілеўскага, дзве адзінкі якога былі знойдзены ў Сафіі і Прынстане. Аўтарства тэксту канчаткова вызначыць пакуль не атрымалася, аднак тэкст забяспечаны найбагацейшым даведачным матэрыялам, які раскрывае даследніцкую «кухню» Т. Галчавай і І. Галубовіч.

Лагічным працягам прэзентацыі кнігі «Патроху прыстасоўваюся да „незалежных абставін“: П. М. Біцылі і сям'я Флароўскіх у першыя гады эміграцыі» сталі даклад і скайп-канферэнцыя аднаго з найбольш аўтарытэтных сусветных экспертаў у галіне творчасці Г. Флароўскага *Паўла Гаўрылюка* (Сент-Пол, ЗША). Амерыканскі даследчык прадставіў удзельнікам семінара свае даследаванні ў галіне спадчыны Георгія Флароўскага, ацаніў стан флароўсказнаўства ў сучасным свеце і адзначыў, што сучаснае багаслоўе ў цэлым знаходзіцца пад сур'ёзным уплывам расійскага тэарэтыка. Нелінейнасць і знешняя несістэматычнасць даследаванняў айца Георгія акрэслілі той спосаб тэалагічнага пошуку, які апынуўся найбольш запатрабаваным у нашыя дні.

Дапаўненнем да даклада Паўла Гаўрылюка сталі разважанні Уладзіміра Янцэна (Гале, ФРГ) аб агульнаметадалагічных праблемах «персанальных паралеляў» і «нерэалізаваных задумаў» у гуманітарных навуках наогул і ў гісторыі філасофіі ў прыватнасці. Гэтыя праблемы У. Янцэн праілюстраваў прыкладамі з біяграфій і творчасці Г. В. Флароўскага і Д. І. Чыжэўскага, падкрэсліўшы іх плённасць пры пастаноўцы пытання аб генезісе творчасці гэтых навукоўцаў як філосафаў.

«Сафійскаму вузлу» лёсаў расійскіх гуманітарных першых дзесяцігоддзяў XX ст. былі прысвечаны

ны даклады Тані Галчавай і Аксаны Даўгаполавай. Даклад галоўнага рэдактара сайта savedarchives.net *Тані Галчавай* (Сафія, Балгарыя) быў прысвечаны лёсам аўтараў, якія па сваёй волі адмовіліся ўзяць удзел у струмені сучаснай ім славеснасці. Выбар у Клаўдзіі Васільеўны Флароўскай (1883—1965) і Андрэя Паўлавіча Мяшчэрскага (1915—1992) быў невялікі: маўчаць ці пісаць «у стол». Іх працы апынуліся неапублікаванымі па розных прычынах: альбо ў выніку патрабавальнасці, альбо з нагоды назіральнасці і кемлівасці самога пішучага. Т. Галчава падкрэсліла, што выбар «адсутнічаць» часам быў адзінай праявай волі, знакам «свадомасці, якая хоча», якая абараняе ўнутраную духоўную свабоду асобы, што не жадае апынуцца ахвярай гістарычнага моманту.

Аксана Даўгаполава (Адэса, Украіна) распачала спробу аналізу экзистэнцыяльнага жэсту расійскіх гісторыкаў-медывістаў у эміграцыі. Адмысловая опытка бачання лёсу П. М. Біцылі і Л. П. Карсавіна ўзнікае, калі мы разглядаем іх станаўленне як гісторыкаў адпаведна Балгарыі і Літвы. А. Даўгаполава прапанавала разглядаць жыццёвы выбар двух тэарэтыкаў у кантэксце іх метадалагічных устаноў. Метагістарычныя пазіцыі даследчыкаў і метадалагічны інструментарый, што базуецца на гэтых пазіцыях, раскрываюць для нас і сэнс экзистэнцыяльных жэстаў, якія ажыццяўляліся П. Б. Біцылі і Л. П. Карсавіным.

Асобны сэнсавы вузел, які закранулі ўдзельнікі семінара, звязаны з філасофскай і гістарычнай спадчынай Л. П. Карсавіна. Вядучы ў Расіі спецыяліст па творчасці мысляра *Уладас Павілайціс* (Калінінград, Расія) прадставіў філасофска-гістарычную канцэпцыю Л. П. Карсавіна ў агульным кантэксце філасофска-гістарычных даследаванняў прадстаўнікоў рускага замежжа. В. Павілайціс прыходзіць да высновы, што разнастайнасць метадалагічных падыходаў прадстаўнікоў філасофска-гістарычнай думкі рускага замежжа — ці то даследчыкі, якія арыентаваліся на метадалагічныя ўзоры пазітывісцкай гістарыяграфіі (П. Н. Мілюкоў, П. Н. Савіцкі, Р. Ю. Віпер, К. Р. Качароўскі, Ю. В. Ключнікаў), ці то прадстаўнікі рэлігійна-філасофскага напрамку рускай эміграцыі (Н. А. Бярдзязеў, Л. П. Карсавін, С. Л. Франк, Г. П. Фядотаў, Ф. А. Сцяпун, Я. А. Бромберг, Г. Н. Палоўнікаў), ці то аўтары, накіраваныя на пошук прынцыпова новых шляхоў у філасофіі гісторыі (П. Б. Струвэ, П. М. Біцылі, Б. П. Вышаслаўцаў, Г. А. Ландау, Н. С. Трубяцкі, Н. А. Рэймерс, Н. В. Устралаў) — не дазваляе нам казаць пра колькі-небудзь адзіную традыцыю, якую мы маглі б вызначыць тэрмінам «філасофска-гістарычная думка рускага замежжа». Гаворка ідзе пра шмат-

лікія, прынцыпова адрозныя адна ад адной «філасофіі гісторыі».

Асобе Л. П. Карсавіна быў прысвечаны таксама і бліскучы выступ *Ганны Рэзнічэнка* (Масква, Расія). Даследчыца раскрыла феномен Карсавіна як буйнога рускага і еўрапейскага інтэлектуала на злome эпох, лёс якога яскрава дэманструе як відавочную інстытуцыянальную непрыстасаванасць, так і відавочную інтэлектуальную сталасць. У дакладзе было паказана, што ўнікальнасць тэарэтычнай спадчыны Карсавіна, у прыватнасці, палягае ў статычнасці ягонай філасофскай канцэпцыі (якая склалася яшчэ ў 1910-я гг.) і разнастайнасці формаў тэарэтычнага выяўлення. Поруч з традыцыйнымі формамі філасофскіх твораў (трактат, памфлет, філасофскі дыялог) Карсавін выкарыстоўвае такія ў цэлым нехарактэрныя для традыцыйнай рускай філасофскай мовы XIX ст. прыёмы, як стылізацыя, пераважна пад сярэднявечныя еўрапейскія тэксты («Saligia») альбо тэксты нямецкіх рамантыкаў («Noctes petropolitanae») і пародыя. У пераважнай большасці выпадкаў сэнсавую нагрузку нясуць на сабе такія маргінальныя для традыцыйнага філасофскага трактата ці дыялога элементы, як зместы ды аўтакаментарыі. Г. Рэзнічэнка паказала, што са злomu 1917—1922 гг. Карсавін вынес не толькі ўласную філасофскую сістэму, але яшчэ і па меншай меры дзве экзистэнцыяльныя інтэнцыі, якія і спрабаваў увасобіць у жыццё. Першай такой экзистэнцыяльнай інтэнцыяй была мара аб акадэміі накшталт Фларэнтыйскай, аб «сдружнасці свабодных розумаў». Другая пазіцыя яшчэ больш экзистэнцыяльная: гэта адмова ад сябе на карысць сабе ж, адмова ад «я» эмпірычнага на карысць «я» трансэндэнтнага, ад асобы — на карысць сімфанічнай асобы, — што было ўспрынята сучаснікамі як самапаніжэнне. Г. Рэзнічэнка паказала трагізм сітуацыі мысляра, калі той, з'яўляючыся звычайным палітычным вязнем, што паміраў у Абэзі ад туберкулёзу, мусіў у гранічна яснай і лаканічнай форме (да таго ж у надта кароткі тэрмін) сфармуляваць асаблівасці сваёй уласнай філасофскай сістэмы.

Міхаіл Талалай, прадстаўнік Інстытута агульнай гісторыі РАН у Мілане, прысвяціў свой выступ Мікалаю Пятровічу Атакару (1884—1957), бліскачому медывісту, першаму рэктару Пермскага ўніверсітэта, які ў 1921 г. эмігрыраваў у Італію. Атакар па сваім паходжанні, веры (кальвініст) і прафесійных інтарэсах належаў да найбольш еўрапеізаванай часткі рускай інтэлігенцыі, да таго ж яе рацыянальнага складу. Таму наўрад ці можна пагадзіцца з Эрнэстам Сестанам, пераемнікам М. П. Атакара на пасадзе загадчыка кафедры гісторыі Фларэнтыйскага ўніверсітэта, які параўнаў лёс свайго

калегі з «перасадкай кветкі рускіх стэпаў на сонечныя тасканскія землі». Эпітафія на магіле Атакара, магчыма, складзеная ім самім, больш дакладная і стрыманая: «Рускі па нараджэнні, фларэнтыец па выбары». Шлях у Фларэнцыю ў Атакара пралягаў праз Перм, дзе ён спрыяў станаўленню ўніверсітэта ў самыя цяжкія гады Грамадзянскай вайны. Аднак у Фларэнцыі гісторык падоўгу жыў і да 1917 г., пацвердзіўшы такім чынам характэрную асаблівасць рускай эміграцыі ў Італіі — яе пераемнасць: тут асядалі пераважна тыя, у каго ўжо былі сувязі з краінай яшчэ да рэвалюцыі. Гісторык не супрацьпаставіў сябе савецкай уладзе, пакінуўшы радзіму легальна як камандзіраваны. Свае адносіны да 1917 г. ён адлюстраван у кнізе (на італ.) «Кароткая гісторыя Расіі» (1936), дзе ён ацэньвае рэвалюцыю як фіяска грамадзянскай супольнасці, а паслярэвалюцыйны лад, што ўсталяваўся, — як дзяржаўны капіталізм. Асноўны ўклад Атакара ў сусветную гістарычную навуку — строга акадэмічнае вывучэнне сярэднявечнай італьянскай (і французскай) камуны па-за ідэалагічнымі і ідэалістычнымі схемамі, што былі характэрныя нават для італьянскіх калегаў. Аднак напрыканцы акадэмічнай кар’еры навуковец аддаў даніну эсэістычнаму падыходу, напісаўшы кароткую трылогію «Фларэнцыя», «Сіена», «Венецыя».

Шэраг выступаў удзельнікаў семінара быў звязаны з экзістэнцыяльнымі жэстамі прадстаўнікоў расійскай гуманітарыстыкі, якія не ўпісваюцца ў наяўныя рэцэпты паводзін, з’яўляючыся ўнікальнымі філасофска-жыццёвымі эксперыментамі. Гэтак тэмай выступу *Аляксея Каменскіх*, дацэнта НІУ ВШЭ-Перм, суарганізатара семінара, стаў аналіз «кантрабанднага жэста» *Аляксея Фёдаравіча Лосева*, ажыццёўленага ў адным з раздзелаў «Нарысаў антычнага сімвалізму і міфалогіі» (1930 г.). У нарысе «Сацыяльная прырода платанізму» *А. Ф. Лосеў* паказвае ўнутраную, неабходную сувязь паміж платонаўскім вучэннем пра ідэі ды таталітарным характарам ідэальнай дзяржавы. Акрамя гэтага, дзякуючы выкарыстанню цэлага комплексу «непрамых» выразных сродкаў *Лосеў* дасягае эфекту ўзаемнай адпаведнасці платонаўскага праекта і той сацыяльнай рэальнасці, якую аўтар назіраў напрыканцы 1920-х гг. з акна сваёй арбацкай кватэры.

У дакладзе *Міхаіла Немцава* (Масква, Расія) «Аляксей Лосеў у 1917 г.: каардынаты самавызначэння» была прапанавана гіпотэза пра інтэрпрэ-

тацыю Лосевым рускай рэвалюцыі. Увага дакладчыка была сканцэнтравана на працах Лосева 1917—1918 гг., апублікаваных у апошнія гады, а таксама на яго мастацкіх творах і ліставанні 1930-х гг. Тэма Рэвалюцыі не закранута тут непасрэдна, але менавіта гэтыя тэксты дазваляюць рэканструяваць светапогляд філосафа ў кантэксце тэорыі сімвала. *Міхаіл Немцаў* ахарактарызаваў дзве асноўныя перспектывы самавызначэння *Аляксея Лосева* ў той перыяд. Адна з іх, «славянафільская», ці «вехаўская», палягала ў прыняцці пазіцыі прадаўжальніка адмысловай традыцыі «рускай філасофіі», супрацьпастаўленай «заходняй» (фактычна — нямецкай), укаранёнай ва ўсходнім праваслаўі і сацыяльна-арыентаванай. Гэтая «традыцыя» была вылучана і абгрунтавана незадоўга да таго *В. Ф. Эрнам*. Пазіцыянуючы сябе як яе прадаўжальніка, *Лосеў* фарміруе своеасаблівую «байцоўскую» самасвядомасць, гэтак распазнавальную ў яго філасофскіх працах 1920-х. Другая лінія — сімвалічная: успрыманне рэвалюцыі як пагрозлівага хаосу, які, аднак, з’яўляецца сімвалічным выяўленнем ісціны народнага паклікання; філосаф мусіць быць здольны «ўгледзець» гэтую ісціну. Спалучэнне гэтых перспектыв дазволіла *Лосеву*, у адрозненне ад шматлікіх ягоных сучаснікаў, прызнаць і прыняць наяўную ўладу балышавікоў, не адмаўляючыся ні ад праваслаўя, ні ад «ідэалістычных» філасофскіх меркаванняў.

Як паказала *Стэфанія Сіні* (Верчэле, Італія), экзістэнцыяльны жэст *Рамана Якабсона* падчас грандыёзнага рэвалюцыйнага перавароту 1917 г. быў адлюстраваны ў адукацыі (Bildung) уласнай персоны. Гэтая персана набывае з часам шматлікія грані, пачынаючы з аблічча навукоўца, інтэлектуала, «бюджэтыніна навукі», блізкага да мастацкага авангарда (напрыклад, як вядома, да Хлебнікава і Маякоўскага), заснавальніка Маскоўскага лінгвістычнага гуртка. У Празе, куды ў 1920 г. эмігрыраваў *Якабсон*, да гэтых граняў дадаецца роля «дыпламата», які спрабуе ствараць масты паміж рускімі і чэшскімі навукоўцамі. Перыпетыі лёсу *Якабсона* нараджаюць дзіўны эфект — здольнасць да здзяйснення лёсавызначальнага змянення парадыхмы гуманітарных навук усяго свету. Ягоная дзейнасць складалася як з пошукаў габрэйскіх каранёў, так і з пошукаў (а яшчэ ў большай ступені — стварэння) сетак міжнародных сувязяў, што маглі б забяспечыць функцыянаванне навуковай, бесканфліктнай і гар-

* «Кантрабандны жэст» разглядаўся ў дакладзе ў межах агульнай канцэпцыі «інтэлектуальнай кантрабанды», прапанаванай *А. А. Даўгаполавай*. Гаворка ідзе пра стратэгію паводзін інтэлектуала, вымушанага ў сітуацыі жорсткай ідэалагічнай цензуры змяшчаць у свае творы «забаронены кантэнт» пад выглядам «дазволенага». Гэтак, напрыклад, *А. Я. Гурэвіч* выкарыстоўваў парафразы з твораў забароненага *П. М. Біцылі* пад выглядам вытрымак з тэкстаў прадстаўнікоў дазволенай «Школы Аналаў».

манічнай супольнасці. Ужо ў старым узросце, стаўшы сусветнай велічынёй, ён нястомна наведвае ўніверсітэты і навуковыя ўстановы дзеля стварэння такіх сетак.

Ганна Лявонцьева (Масква, Расія) акрэсліла праблему фарміравання экзістэнцыяльнага жэста Л. С. Выгоцкага. У кантэксте перыяду злomu 1917—1919 гг. фарміруецца асаблівая опытка Льва Выгоцкага, у якой псіхалогія і мастацтва з'яўляюцца двума шляхамі спасціжэння чалавека і змянення свету. Г. Лявонцьева звярнула ўвагу на тое, што менавіта першы перыяд творчасці Выгоцкага вывучаны недаравальна мала. Ужо адзначалася (А. Эткінд), што сэнс твораў Выгоцкага становіцца відавочным не праз вузкапрафесійны кантэкст, але праз кантэкст агульнагуманітарных задач яго часу: пошук суадносін культуры і прыроды, працоўка катэгорый для апісання гэтага ўзаемадзеяння. Супадзенне крызісу асобы з гістарычным крызісам нібыта стварыла новую гістарычную ідэнтычнасць — на падставе павароту ад пошуку апораў для «вяршышняй псіхалогіі» ў рэлігію да марксісцкіх ідэй пра «новага чалавека». Самая яскравая творчасць Л. С. Выгоцкага ў псіхалогіі трапіла на той адносна кароткі перыяд, калі пераўтваральны характар гуманітарных ведаў і педагогікі быў запатрабаваны (педагогіка, псіхатэхніка).

Індывидуальныя экзістэнцыяльныя жэсты, што сталіся адказам на злом цывілізацыйнай парадыгмы пачатку XX ст., былі прааналізаваныя ў дакладах Святланы Паніч, Яўгена Кузьміна і Аксаны Штайн.

Даклад *Святланы Паніч* (Дом рускага замежжа ім. А. Салжаніцына, Масква) быў прысвечаны адной з фігур парыхскай міжваеннай эміграцыі, на якую, на жаль, не зважалі даследчыкі, — заснавальніку і сурэдактару часопісаў «Современные заметки» і «Новый град», сябру РСХР (рус. РСХД), заснавальніку літаратурнага аб'яднання «Круг» і «ордена рускай інтэлігенцыі», што быў кананізаваны ў 2004 г. у ліку Парыхскіх новапакутнікаў, — І. І. Фандамінскаму. Ва ўспамінах сучаснікаў Фандамінскі не раз называецца «праведнікам». Гэтае вызначэнне, што сустракаецца ў тэкстах людзей часам палярна супрацьлеглых поглядаў і жыццёвых устаноў, падштурхоўвае да пытання: якім можа быць экзістэнцыяльны жэст праведніка ў сітуацыі, калі само паняцце «праўда» і магчымасць яе чыніць пастаўлены пад сумнеў? У дакладзе здзейснена спроба паказаць, беручы за аснову цэласнае жыццёвае сведчанне І. І. Фандамінскага, што ў ягоным выпадку такім скразным жэстам становіцца супрыналежнасць у шматлікасці яе сітуацыйных праяў. Менавіта супрыналежнасць падштурхоўвае Фандамінскага браць удзел у дзейнас-

ці разнастайных, часам варожых адна адной, эмігранцкіх супольнасцяў і такім чынам злучаць на прасторы ўласнай біяграфіі тое, што ў прасторы ідэалагічных палемік не магло быць аб'яднанае. Менавіта ёю натхнёна стварэнне «ордена рускай інтэлігенцыі», які планаваўся як збіранне ўсіх здаровых думачых і творчых сілаў дзеля самаадданай «супольнай справы». Менавіта яна прыводзіць парыхскага інтэлектуала і публіцыста ў аб'яднанне «Православное дело» і дом на вул. Лурмэль, 77, дзе ён становіцца адным з найбліжэйшых сяброў і паплечнікаў м. Марыі (Скабцовай), што заснавала гэты інтэрнат для бедных. Нарэшце толькі скрозь прызму супрыналежнасці можа быць поўна і нескажона пабачаны кульмінацыйны жэст біяграфіі Фандамінскага — адмова прыняць хрышчэнне ў адносна шчасны час і прыняцце яго ў лагеры, калі саўдзел у пакутах не толькі свайго народа па плоці, але ўсялякага чалавека, што трапіў у жорны вайны, сумневу не выклікаў. Асэнсаванне гэтага жэста ў кантэксте гісторыі ўяўленняў пра святасць дае падставы меркаваць, што ў дадзеным выпадку, роўна як і ў вопыце іншых парыхскіх новапакутнікаў, можна казаць пра новы агіграфічны тып «святасць як супрыналежнасць», суадносна з адной з найвастрэйшых антрапалагічных і этычных патрэб XX ст.

Дзмітрыем Біруковым (Падуя, Італія) на падставе як апублікаваных, гэтак і неапублікаваных архіўных матэрыялаў быў зроблены даклад, прысвечаны жыццю і дзейнасці падчас рэвалюцыі і ў паслярэвалюцыйны перыяд айчынных даследчыкаў гісторыі хрысціянскай думкі прафесара Казанскай духоўнай акадэміі В. І. Нясмелава, дацэнта Кіеўскай духоўнай акадэміі С. Л. Епіфанавіча і прафесара Санкт-Пецярбургскай духоўнай акадэміі А. І. Брыліянтава. Было паказана, як рэвалюцыйныя падзеі паўплывалі на жыццё, навуковую дзейнасць і захаванасць вынікаў навуковых даследаванняў гэтых навукоўцаў. Былі выяўленыя і даследаваныя сувязі ў межах навуковай дзейнасці паміж С. Л. Епіфанавічам і А. І. Брыліянтавым у перадрэвалюцыйны час.

Завочны ўдзел у семінары ўзяла *Іна Налівайка* (Мінск, Беларусь). У сваім дакладзе яна звярнула да метадалагічнага і экзістэнцыяльнага патэнцыялу ідэі пошуку «першаснага аўтара» ў жыцці і творчасці Міхаіла Бахціна. Праблема пошуку «першаснага аўтара», тэматычна звязаная з заходам так званай «рытарычнай культуры», з пошукам той аўтарытэтной асновы, якая асвятчае і легітымізуе аўтарскі голас, і ідэі «спачувальнага мыслення» ды «не-алібі-ў-быцці», што перакрываюцца з ёю, былі выкарыстаны як тэарэтычная аснова гіпотэзы, накіраванай як на прасвятленне

асаблівасцяў філасофскага стылю аднаго з самых яскравых мысляроў XX ст., так і на спробу зразумець экзістэнцыяльны выбар, што прадвызначыў некаторыя падзеі яго «жыцця і лёсу».

Яўген Кузьмін (Іерусалім, Ізраіль) прааналізаваў унікальную жыццёвую пазіцыю Максіміліяна Валашына (даклад «Максіміліян Валашын: містычнае вымярэнне гісторыі»). «Містычнае» тут выяўляецца на двух узроўнях — містычная акультная канцэпцыя самога Валашына і містычнае ўвасабленне гэтай канцэпцыі ў лёсе спадчыны паэта. Гісторыя для Валашына — выяўленне «калектыўнага суб'ектыўнага», сукупнасці выяўленняў суб'ектыўнага мноства людзей. А функцыя паэта — даваць імёны таму, што выяўляецца з душэўнага і духоўнага сусветаў. Такі светапогляд не мог не быць адпрэчаны маладой савецкай дзяржавай. З 1927 г. тэксты Валашына не перавыдаюцца. Аднак з сярэдзіны 1960-х гг. пачынаецца адраджэнне цікавасці да паэта, абумоўленае няслушным разуменнем яго твораў, чаму садзейнічала кніга Ільі Эрэбурга «Людзі, гады, жыццё». Акультныя тэксты Валашына былі няслушна вытлумачаныя як палітычна індывідуальныя, нават не пазбаўленыя некаторага спачування да большавікоў. Гэта асабліва тычыцца пастаянна цытаванай у савецкі час фразы з верша «Грамадзянская вайна»: «Малюся за тых і за іншых». На самай справе, як паказваюць дзённікавыя запісы 1932 г., гаворка ідзе, імаверна, пра магічную практыку. Вяртанне паэта супала з адраджэннем у СССР цікавасці да рэлігіі. Так дапушчаны ў савецкую культуру Валашын стаў настаўнікам для многіх савецкіх людзей, зацікаўленых у акультызме.

Аксана Штайн (Санкт-Пецярбург, Расія) тэмай свайго даследавання абрала «Пецярбургскія дзённікі» Зінаіды Мікалаеўны Гіпіус. У дакладзе было паказана, як, апынуўшыся ў эпіцэнтры рэвалюцыі, Гіпіус, якая ўспрымала рэвалюцыю вельмі ваража, вызначае сваю ідэнтычнасць праз расшчапленне свайго імя на шэраг псеўданімаў. Так, у Гіпіус іх было каля 47 — гэта тэндэнцыя пераломнага гістарычнага часу, аднак усе псеўданімы сцёрліся ў экзістэнцыяльнай сітуацыі памежнага страху і адчаю за лёс Расіі і за ўласны лёс.

У дакладзе *Яўгена Абдулаева* (Ташкент, Узбекістан) «Чырвоны» Платон: вобраз савецкай дзяржавы як платонаўскай утопіі (1920—1930-я гг.)» быў прадстаўлены сціслы аналіз паралеляў паміж праграмай большавікоў і платонаўскай сацыяльнай утопіяй, якія ўжо адзначаліся рускімі і замежнымі філосафамі і літаратарамі ў першыя два дзесяцігоддзі савецкай улады (Марыенгофам, Пастэрнакам, Панамаровым, Фейхтвангерам і інш.).

Мікрааналіз экзістэнцыяльных жэстаў гуманітарыяў у эпоху цывілізацыйнага злому прадставілі Аляксандр Скіперскіх, Андрэй Бушмакаў і Аляксандр Чашчухін. У дакладзе *Аляксандра Скіперскіх* (Перм, Расія) прадстаўлены разважанні пра канфлікт двух рускіх інтэлектуалаў і магчымы ўплыў гэтага канфлікту на далейшае жыццё ўдзельнікаў. Старт цяжкага дыялогу між В. Розанавым і М. Прышвіным быў дадзены ў Ялецкай мужчынскай гімназіі, дзе яны сустрэліся ў якасці выкладчыка і вучня. Роля В. Розанавы ў лёсе М. Прышвіна выглядае ледзь не вызначальнай, бо менавіта ён выступіў ініцыятарам выключэння з гімназіі маладога і дзёрзкага вучня. А. Скіперскіх прапанаваў разглядаць светапоглядны канфлікт Розанавы і Прышвіна хутчэй у палітычным рэчышчы, маючы на ўвазе перспектыву развіцця палітычных поглядаў абодвух. Дыялектычная спрэчка ўлады і супраціву атрымлівае лагічны працяг у іх тэкстах, выклікаючы спрэчкі сярод літаратуразнаўцаў і філосафаў.

У рамках семінара *Ганна Касціцына* (Перм, Расія) правяла прэзентацыю збору рэдкіх кніг з бібліятэкі Пермскага педагагічнага ўніверсітэта. Гісторыя фарміравання калекцыі і аналіз дарчых надпісаў прыадкрылі для ўдзельнікаў семінара вельмі паказальныя моманты экзістэнцыяльных жэстаў інтэлектуалаў першых дзесяцігоддзяў XX ст., якія мелі сваёй мэтай выратаваць найбольш важныя для сябе каштоўнасці. Упэўненасць у магчымасці адраджэння цывілізацыі, калі захоўваецца бібліятэка, прымушала вывозіць бібліятэчныя зборы з Петраграда на бяспечны, як падавалася, Урал. Лёс інтэлектуальных традыцый часам залежыць ад такіх жэстаў.

Наталля Верашчагіна (Перм, Расія) прадэманстравала спецыфіку рэалізацыі праекта жыцця пермскага інтэлектуала ў кантэксце зломнага перыяду 1917—1922 гг. Аб'ектам даследчай выведкі стаў М. А. Асаргін (1878—1942) — публіцыст, журналіст, пісьменнік, чью творчасць прынята разглядаць у шэрагу твораў аўтараў першай хвалі рускага замежжа (І. Буніна, І. Шмялёва і інш.). Н. Верашчагіна паказала, што вынікам перажывання цывілізацыйнага злому ў Асаргіна апынулася ўнікальная экзістэнцыяльная тэорыя часу, ядром якой выступае разгортванне чалавечай свабоды. У сваёй кнізе «Часы» («Времена») Асаргін аналізуе плынь натуральных падзей, умоўна падзеленых межамі дзяцінства, юнацтва, маладосці. У аснове перажыванняў і размежавання часу ляжыць пачуццё свабоды, яе відаў і выяўленняў (ад дзіцячых зняволенняў у камору да «радасці ад пачуцця свабоднай высылкі»). Цякучасць праекта жыцця Асаргіна падкрэсліваецца вобразам пара-

хода, які з'яўляецца ў тэкстах Асаргіна пры апісанні пераходу ад аднаго перыяду да іншага.

Мікрагістарычны зрэз экзістэнцыяльнага жэста прадстаўніцы расійскай акадэмічнай прасторы, якая прайшла шлях ад гімназісткі да загадчыцы АблАНА (рус. ОблОНО) і сябры Молатаўскага абкама партыі, прадэманстравалі *А. Бушмакаў* і *А. Чашчухін* (Перм, Расія). Доклад быў сфакусаваны на праблеме інтэрпрэтацыі крыніц у працэсе гісторыка-культурнай рэканструкцыі розных перыядаў савецкай эпохі. Матэрыялы асабістага фонду заслужанай савецкай настаўніцы істотна адрозніваюцца ад «тыповых» эгадакументаў, што ўводзяцца ў навуковае абарачэнне. Поруч з раннімі дзённікамі, лістамі і тэкстамі твораў у асабістым фондзе Дзяржаўнага архіва Пермскага краю прысутнічаюць і дакументы, якія варта аднесці да афіцыйных тэкстаў. Інтэрпрэтацыя гэтых тэкстаў дазваляе рэканструяваць прыёмы выкарыстання савецкіх ідэалагем у сферы савецкай адукацыі. Парадаксальна, але ў 1960-я гг. выкарыстанне прыёмаў цытавання аўтарытэтных у савецкай педагогіцы дзеячаў (Крупскай, Макаранкі), а таксама «жыццёвых» прыкладаў, запазычаных з вядомаснай прэсы, стварала прастору пэўнай свабоды выказвання ў свеце настаўніцкай прафесіі. Гэтая свабода выяўлялася не столькі ў вытворчасці педагогічных ідэй, колькі ў магчымасці «склеивання» розных ідэалагічных формаў, што адносяцца як да эпохі «адлігі», так і да перыяду позняга сталінізму.

Падчас семінара ўдзельнікі акрэслілі адмысловы напрамак гуманітарных даследаванняў, звязаны з вывучэннем жыццёвых праектаў прадстаў-

нікоў акадэмічнай супольнасці, што апынуліся ў сітуацыі распаду таго свету, у якім яны рыхтаваліся жыць. Была адзначана неабходнасць распрацоўкі метадалагічных падыходаў, адэкватных для вывучэння экзістэнцыяльных жэстаў людзей у сітуацыі цывілізацыйнага злому.

На семінары была створана атмосфера творчага напружанага супрацоўніцтва. На жаль, не ўсе ўдзельнікі здолелі дабрацца да Пермі, але яны маюць магчымасць прадставіць вынікі сваіх даследаванняў у калектыўнай манаграфіі, што рыхтуецца да выдання ў пецяярбургскай «Алетэі».

Пермская «Вышка» ў чарговы раз сталася пляцоўкай для разгортвання шчыльнага і якаснага дыскурсу, рэзультаты якога выходзяць далёка за межы прамоўленага на семінары. Цешыць тое, што пастаяннымі ўдзельнікамі семінара былі студэнты (нават тыя, што толькі паступілі і яшчэ не мелі вопыту студэнцкага жыцця). Саўдзел у працы творчай лабараторыі такога ўзроўню — важкі вопыт у студэнцкім жыцці.

Аляксей Каменскіх, кандыдат філасофскіх навук, дацэнт кафедры гуманітарных дысцыплін пермскага філіяла Нацыянальнага даследчага ўніверсітэта «Вышэйшая школа эканомікі»;

Аксана Даўгаполава, доктар філасофскіх навук, прафесар кафедры філасофіі прыродазнаўчых факультэтаў Адэскага нацыянальнага ўніверсітэта ім. І. І. Мечнікава;

Іна Налівайка, кандыдат філасофскіх навук, дацэнт кафедры філасофіі культуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.